

1

Johdanto

Osallisuuden lähtökohtia, jännitteitä ja sudenkuoppia

Outi Alakärppä, Mia Tammelin, Henna Pirskanen & Maija Mänttäri-van der Kuip

Asiakkaiden osallisuutta pidetään tärkeänä ja tavoittelemisen arvoisena kaikessa sosiaalialan työssä, ja se on sosiaalityötä ohjaavan lainsäädännön edellytys. Sosiaalityössä osallisuuden voidaan nähdä tarkoittavan asiakkaan mukaan pääsemistä ja mukana olemista, kuulumista sekä vaikuttamista itseä koskeviin asioihin, mutta myös yhteisestä hyvästä osalliseksi pääsemistä (Pease 2002). Osallisuuden kääntöpuolena on puolestaan osattomuus ja syrjäytyminen (Nivala 2008), joiden ehkäiseminen on sosiaalityön ytimessä.

Vaikka osallisuuden edistämistä pidetään sosiaalityön itsestään selvänä tehtävänä ja sitä ohjaavana tavoitteena, on osallisuus jäänyt sosiaalityössä yllättävän epämääräiseksi niin käsitteenä, teoreettisena viitekehyksenä kuin käytäntönäkin. Osallisuus on osoittautunut rajoiltaan epäselväksi, jopa jatkuvasti muokkautuvaksi 'ameebamaiseksi' käsitteeksi, jonka sisältö vaihtelee kontekstista toiseen. Sitä on käytetty kuvaamaan monenlaisia olemisen, kuulumisen ja tekemisen tapoja sekä käytänteitä. Osallisuutta on tarkasteltu sosiaalityössä eri teoreettisten lähestymistapojen kautta, eikä jaettua ymmärrystä käsitteen sisällöstä ole muodostunut (ks. Cedeño 2023; myös Nivala 2008). Edellinen kotimainen toimijuuden kautta osallisuutta tarkasteleva sosiaalityön perusteos on julkaistu jo yli kymmenen vuotta sitten (Laitinen & Niskala 2013).

Teoksemme kokoaa yksiin kansiin tutkimusperustaista tietoa osallisuudesta ja sen edistämisen mahdollisuuksista sosiaalityössä. Kirjahanke juontaa juurensa NuoriSO-tutkimushankkeeseemme (Kohti tutkimusperustaista osallisuuden

edistämistä nuorten aikuisten sosiaalityössä, 2022–2024, rahoittaja Sosiaali- ja terveysministeriö), jonka aikana tunnistimme tarpeen jäsentää osallisuutta koskevaa tietoa, siihen liittyviä keskusteluja ja sen reunaehdoja sosiaalityössä. Havaitsimme, että osallisuudesta keskusteleminen ei ollut aivan ongelmaton edes työntekijöille: Sosiaalityöntekijöiden oli vaikeaa jäsentää osallisuutta eli vastata siihen, mitä osallisuus on tai miten osallisuutta tuetaan asiakastyössä. Tämän tulkitsimme johtuvan ainakin siitä, että osallisuutta jäsennetään monin eri tavoin ja käsittein.

Teoksessa osallisuutta koskevaa teoreettista ja metodologista keskustelua jäsennetään moninäkökulmaisesti ja -menetelmällisesti. Teos ei pyri yksittäiseen, kaiken kattavaan osallisuuden määrittelyyn, vaan pikemminkin avaamaan ja jäsentämään käsitteen ja sen tarkastelemiseksi hyödynnettyjen teoreettisten lähestymistapojen moninaisuutta. Tämän avulla voidaan tunnistaa paitsi lähestymistapojen eri ulottuvuuksia ja eroja, myös näiden yhteneväisyyksiä. Lisäksi teoksen luvuissa pohditaan osallisuutta koskevia lähestymistapoja ja osallisuuden toteutumista käytännössä, ja näin vahvistetaan osallisuutta koskevaa teoreettista ja käytännön tietoperustaa. Toisaalta teoksen luvut nostavat myös esille tärkeitä kysymyksiä osallisuutta koskevasta tutkimuksesta ja käytännöistä edelleen pohdittaviksi.

Teoksen luvuissa osallisuutta tarkastellaan useilla sosiaalityön ja -palveluiden areenoilla kuten lapsiperhetyössä, nuorten aikuisten sosiaalityössä, aikuissosiaalityössä, etsivässä vanhustyössä, maahanmuuttajatyössä, vammaissosiaalityössä, päihdetyössä ja vankilatyössä. Elämänvaiheiden mukaan jaoteltuina kirjan keskiössä ovat muun muassa nuoret, nuoret aikuiset ja aikuiset sekä ikääntyneet sosiaalityön ja -palveluiden asiakkaina. Samoin osallisuutta lähestytään paitsi asiakkaiden myös sosiaalityössä ja -palveluissa toimivien ammattilaisten näkökulmasta.

Teoksessa pohdimme, miten osallisuus rakentuu sosiaalityössä. Miten se määrittyy niin asiakkaiden, ammattilaisten kuin viranomaisten taholta? Mitkä tekijät yhtäältä mahdollistavat ja estävät asiakkaiden ja ammattilaisten osallisuutta ja sen edistämistä sosiaalityössä ja -palveluissa? Voiko sosiaalityö edistää yksilöiden osallisuutta ja siten tuottaa hyvinvointia ja osallisuutta laajemminkin yhteiskunnassa? Näiden sosiaalityön ydinkysymysten tarkastelu vaatii laajaa ja moninäkökulmaista otetta osallisuuteen.

Osallisuus: Yksiselitteisen tavoitteen moninaiset merkitykset sosiaalityön tutkimuksessa ja käytännössä

Osallisuuden edistäminen on keskeinen tavoite kansainvälisissä sosiaalialan ammattieettisissä periaatteissa (IFSW 2018) ja kansallisessa sosiaalityötä ohjaavassa lainsäädännössä (Sosiaalihuoltolaki 1301/2014, 1§, 15§); näissä sosiaalityön asiakas nähdään oman elämänsä aktiivisena toimijana. Myös esimerkiksi lastensuojelulaissa (417/2007) on vahva painotus lapsen oikeudesta osallisuuteen lastensuojeluprosessin kaikissa vaiheissa. Vastaavasti sosiaali- ja terveystaloudissa laajemminkin on pyrkimys hyvinvointialueiden asukkaiden ja palvelujen käyttäjien osallistumi-

seen ja vaikuttamiseen, mihin heillä tulisi myös olla monipuolisia ja vaikuttavia mahdollisuuksia ja menetelmiä. (Laki hyvinvointialueesta 611/2021, 29§).

Osallisuuden käsittäminen ominaisuutena, jota on joko paljon, vähän tai ei ollenkaan, voi ohittaa osallisuuden eri ulottuvuudet ja muuttuvuuden. Osallisuus voi koostua eri tilanteissa erilaisista ulottuvuuksista, joiden keskinäiset suhteet voivat vaihdella. Näin ollen yksilön kokemus osallisuudesta ei välttämättä ole pysyvä, vaan voi muuttua. (Cedeño 2023; Thomas 2002, 174–176.) Lainsäädäntöä sovellettaessa osallisuus tulisikin ymmärtää laajassa merkityksessä, samalla kun tunnistetaan, että erilaiset syyt saattavat rajoittaa yksilön mahdollisuuksia osallisuuteen ja osallistumiseen sosiaalihuollossa (Sosiaalihuoltolain soveltamisopas 2024, 23–24).

Aiemmassa tutkimuksessa on painotettu, että osallisuus ja osallistuminen eivät ole synonyymeja. Osallisuus on nähty osallistumisesta syvempänä (esim. Laitinen & Niskala 2013) ja laajempaan (esim. Närhi, Kokkonen & Matthies 2013) toiminnan muotona. Siihen kuuluvat sitoutuminen, vaikuttamisen tavoite ja henkilökohtainen vastuunotto toiminnasta (Laitinen & Niskala 2013) sekä henkilökohtainen tunne osallisuudesta (Kiili 2006). Osallisuuden toteutumista tai edistämistä on usein kuvattu erilaisilla porras- tai tikapuumalleilla (ks. esim. Flöjt 2000; Huotari, Oranen & Pösö 2013; Shier 2001). Mallien taustalla on pelkistetyt ajatus siitä, että niiden alimmilla tasoilla yksilön osallisuus, valta ja vaikuttamisen mahdollisuudet ovat vähäisiä, mutta ne lisääntyvät sitä enemmän, mitä ylemmäksi portailla tai tikkaila kiivetään. Mallien kritiikki on kohdistunut siihen, etteivät ne huomioi yksilöiden subjektiivisten osallisuuden kokemusten merkitystä. (Huotari ym. 2013.)

Osallisuutta saatetaan tavoitella myös näennäisesti tiettyjen ryhmien, kuten lasten, osallistumisen edistämisenä. Tällöin puhutaan tokeismista eli sellaisesta toimintatavasta tai käytännöstä, joka on etupäässä symbolinen. Symbolisen toimintatavan kautta yritetään täyttää tavoitteita koskevat velvoitteet, mutta vain näennäisesti (European Institute for Gender Equality 2025). Lundy (2018) on tarkastellut tutkimuksessaan lasten kokemuksia osallistumisesta. Hänen mukaansa eri taustoista tulevat ja eri-ikäiset lapset kertoivat myönteisesti osallistumisesta ja sen kautta kerrytetyistä taidoista, mutta samaan aikaan pettymyksestä sen osalta, ettei heidän näkemyksillään ollut juurikaan vaikutusta. Toisaalta Lundy huomauttaa, että tokeismi voi olla avaus lasten osallisuuden rakentamiselle (mt.).

Osallisuuden monimerkityksellisyys ja ero osallistumiseen tulee havainnollisesti esille sen englanninkielisissä vastineissa. Suomenkielisellä osallisuuskäsitteellä on useita englanninkielisiä vastineita, joista keskeisiä ovat ainakin *social inclusion* ja *participation* (Salminen 2021). Lisäksi osallisuudeksi voidaan kääntää myös esimerkiksi sen vastinparit (*sense*) of *belonging*, *engagement* ja (*patient*) *advocacy* (JYU.Well 2023) sekä *involvement* (Urek 2017). Käsitteillä on poliittis-hallinnollisia ja teoreettisia juuria sekä syrjäytymistä (*social exclusion/inclusion*) että vaikuttamista koskeissa keskusteluissa, ja yleensä suomalainen osallisuuskeskustelu sisältää nämä molemmat ulottuvuudet (Salminen 2021). Urek (2017) huomauttaa, että käsitteellä viitataan myös yhteiskehittämiseen.

Koska tieteellinen osallisuuskeskustelu on ollut runsasta ja sitä on käyty monin käsittein, olisi mahdotonta käsitellä tässä yhteydessä sitä kattavasti. Kuitenkin kansainvälisessä sosiaalityön tutkimuksessa englanninkielinen käsite (*social*) *inclusion* vaikuttaa 2000-luvun tieteellisissä tarkasteluissa kiinnittyvän usein asiakasosallisuuden (*user involvement*) näkökulmaan. Tutkimuksissa on tarkasteltu esimerkiksi asiakasosallisuutta palveluissa ja sosiaalityön koulutuksessa (Molyneux & Irvine 2004; Schön 2015) sekä sijaishuollon asiakkaina olleiden ihmisten osallisuutta palveluissa ja niiden kehittämisessä (Ellis & Sen 2024). Tarkastelun kohteina on ollut myös kokemusasiantuntijoiden osallisuuskokemuksien hyödyntäminen sosiaalityön koulutuksessa (Fox 2020), sosiaalityöntekijöiden ja sosiaalityön poliittinen osallistuminen (Boehm, Darawshy & Boehm-Tabib 2018; Tanner, Littlechild, Duffy & Hayes 2017) sekä asiakasosallisuus sosiaalityön tutkimuksessa (Beresford 2013; Cossar & Neil 2015). Asiakasosallisuuden näkökulma on kytketty myös ihmisoikeuksiin (Sanders & Scanlon 2021) sekä sosiaalisiin verkostoihin ja yhteisösosiaalityöhön (Ferreira 2022). Sitä on tarkasteltu niin ikään kriittisesti ja huomautettu muun muassa, että julkisjohtamisessa käyttäjien osallistamisesta on muodostunut jopa tietynlainen 'mantra' (Cowden & Singh 2007).

Participation käsitteenä esiintyy puolestaan muun muassa lasten ja nuorten osallisuuden ja osallistumisen tarkasteluissa esimerkiksi lastensuojelun ja sijaishuollon kontekstissa (esim. Henze-Pedersen & Bengtsson 2024; Newman, Carey & Kinney 2022; Pölkki, Vornanen, Pursiainen & Riikonen 2012; Roy, Staines & Stone 2024; Toros 2021), toki ainoastaan näihin konteksteihin rajoittumatta. Sosiaalityön kontekstissa osallistumista koskeva tutkimus on tarkastellut myös esimerkiksi sosiaalityön roolia yhteisön osallistumisen edistämiseksi katastrofialueilla (Hossain 2012). Kaikkiaan tämä lyhyt katsaus osoittaa havainnollisesti osallisuutta koskevan tutkimuksen moninaisuuden.

Osallisuuden kolme kehää sosiaalityössä ja -palveluissa

Osallisuus voi siis toteutua monin eri tavoin ja sitä voidaan lähestyä monin eri käsittein. Tässä teoksessa tarkastelemme osallisuutta ja sen edistämistä sosiaalityössä ja -palveluissa osallisuuden kolmen kehän avulla (ks. Isola, Kaartinen, Leemann, Lääperi, Schneider, Valtari & Keto-Tokoi 2017; vrt. Salminen, Lehtonen, Rikala, Kuusisto, Luoma-Halkola, Puumala, Sointu, Wallen & Häikiö 2021). Ymmärrämme osallisuuden paikantuvan 1) ihmisen omaan elämään, arkeen ja sosiaalisiin suhteisiin, 2) yhteisöihin, kohtaamisen instituutioihin ja vaikuttamisen prosesseihin asiakkuudessa ja palveluissa sekä 3) yhteiseen hyvään tai yhteiskuntaan (mt.).

Osallisuuden kolme kehää (Isola ym. 2017; vrt. Salminen ym. 2021) ovat vuorovaikutuksessa toisiinsa ja muotoutuvat alati niin sosiaalityön arjessa kuin muillakin elämänalueilla. Tämän kolmen kehän viitekehyksen avulla jäsenämme ja esittelemme teokseen sisältyviä lukuja, vaikkakin jäsenitys on paikoitellen jossain määrin keinotekoinen: moni teoksen luvuista paikantuu usealle eri kehälle, näiden ristey-

miin tai rajapinnoille. Teoksemme eri luvut tuovat esiin osallisuuden edistämisen mahdollisuuksia sosiaalityössä ja -palveluissa, mutta myös siihen edelleen liittyviä jännitteitä ja avoimia kysymyksiä.

Kehä 1: Osallisuus omaan elämään, arkeen ja sosiaalisiin suhteisiin

Osallisuus ensimmäisellä kehällä eli osallisuus omaan elämään, arkeen ja sosiaalisiin suhteisiin edellyttää, että ihmisellä on kohtuullinen toimeentulo, ja sitä edistään tarpeeseen vastaavien palveluiden avulla sekä tarjoamalla tilaisuuksia toimintaan, jossa luodaan yhteyksiä muihin ihmisiin. Yhtä lailla tärkeää on vaalia yksilön autonomiaa, vahvistaa elämän ennakoitavuutta ja lisätä elämän hallittavuutta ja toimintaympäristön ymmärrettävyyttä. (Isola ym. 2017, 25.) Tässä teoksessa osallisuutta omaan elämään, arkeen ja sosiaalisiin suhteisiin lähestytään erityisesti oman elämän ja arjen yhteisöjen näkökulmasta. Tähän osallisuuden kehään sisällytämme ajatuksen siitä, että ihmiset voivat olla eri elämänalueillaan osallisia ja osattomia samanaikaisesti (ks. Fergusson 2004). Siten ihminen voi olla osallinen omassa elämässään esimerkiksi itselleen merkityksellisissä yhteisöissä ja vuorovaikutussuhteissa, mutta kokea samalla osattomuutta muissa yhteyksissä ja laajemmin yhteiskunnassa (Salminen ym. 2021).

Luvussaan Paula Vasara, Lina Van Aerschot ja Tiina Sihto (luku 2) keskittyvät etsivän vanhustyön asiakkaiden ja ammattilaisten ymmärrykseen osallisuudesta ja sen edistämisestä; millaista osallisuutta asiakkaiden elämään rakentuu. Tulosten perusteella etsivän vanhustyön asiakkaiden osallisuutta edistävät autonomia omaa elämää koskeviin päätöksiin, kiinnittyminen palveluihin ja sitä kautta yhteiskuntaan sekä vastavuoroisuus eli oman elämän merkityksellisyys osana yhteiskuntaa. Kuitenkin asiakkaiden jopa elämänsä mittaiset kokemukset syrjäyttämisestä, marginalisoitumisesta ja arvottomuudesta sekä heidän tarpeidensa ja oikeuksiensa kyseenalaistaminen kuvaavat heidän haavoittuvaa asemaansa palvelujärjestelmässä ja yhteiskunnassa. Salmisen ja kollegoiden (2021) mukaan ulossulkevia osallisuuden kehiä voi muodostua silloin, jos yksilöiden elämäntilanteisiin liittyvää toimijuutta ja sen merkitystä ei tunnisteta. Tällöin yhteiskunnalliset käytännöt ohjaavat toimimaan marginaaleissa ja tarjoavat vain heikkoja kytköksiä yhteiskuntaan kiinnittymiseksi (mt.).

Voisiko sosiaalityö edistää osallisuuden kokemuksen muodostumista niissä yhteisöissä, joissa ihmiset elävät arkeaan? Riikka Korkiamäki ja Tiina Määttä (luku 3) haastavat kirjoituksessaan pohtimaan tätä tarkastelemalla osallisuutta ihmisten kokemuksena ihmisiin ja ympäristöihin liittymisestä. Luku pohjautuu kirjoittajien aiempiin tutkimuksiin yksin maahantulleiden turvapaikanhakijanuorten, aikuisten maahanmuuttajien, yläkouluikäisten nuorten sekä korkeakoulussa opiskelevien nuorten aikuisten parissa. Aineistohavainnot osoittavat, että solidaarisuuden, kuulumisen ja osallisuuden kokemuksen rakentuminen on erilaisista taustoista tulevien yksilöllisistä ja eriävistäkin näkemyksistä, tarpeista, lähtökohdista ja päämääristä huolimatta mahdollista. Kirjoittajien mukaan sosiaalityön tehtävänä kuulumisen kokemuksen edistämiseksi onkin tunnistaa yksilölliset kuulumisen lähteet ja mo-

tiivit sekä yhdessä asiakkaiden kanssa miettiä, millaisia tunteita erilaiset yhteisöt heissä herättävät.

Kehä 2: Osallisuus yhteisöihin, kohtaamisen instituutioihin ja vaikuttamisen prosesseihin asiakkuudessa ja palveluissa

Osallisuus toisella kehällä käsittää kuulumista yhteisöihin ja instituutioihin sekä liittymistä erilaisiin vaikuttamisprosesseihin asiakkuudessa ja palveluissa, joissa neuvotellaan resurssien jakamisesta, arvon muodostumisesta tai merkityksellisyydestä (ks. Isola ym. 2017, 29). Tällä kehällä tarkastelumme kohdistuu erityisesti ammattilaisten, palvelujärjestelmän ja instituutioiden rooliin asiakkaan osallisuuden kokemuksen tukemisessa. Palveluiden mahdollisuudet tukea kokonaisvaltaista osallisuutta ovat vähäiset, mikäli palveluissa ei tunnisteta tai huomioida asiakkaan oman elämän ja arjen tarpeita ja toiveita tai yhteiskuntaan osallistumisen esteitä (ks. Salminen ym. 2021).

Kirjoituksessaan Minna Alin, Leena Leinonen, Anniina Kaittila, Riitta Vornanen, Siiri-Liisi Kraav ja Merja Anis (luku 4) tarkastelevat neurokirjon nuorten osallisuuskokemuksia palvelujärjestelmästä ja ammattilaisten kohtaamisista. Luku kohdentuu erityisesti kysymykseen siitä, miten palvelurakenteet ja ammattilaisten toiminta ovat vaikuttaneet neurokirjon nuorten mahdollisuuksiin osallistua ja kokea osallisuutta. Nuorten kokemukset osoittavat, että heidän asemansa palvelujärjestelmässä on haavoittuva: nuorten osallisuuden kokemusta palveluissa rajoittavat muun muassa palveluiden hakemisen vaikeus ja työläys, hitaat palveluprosessit, siirtymätilanteet palveluissa sekä ammattilaisten osaamisen puutteet. Osallisuuden kokemusta vahvistavat puolestaan palvelut, jotka motivoivat nuoria ja ovat heidän tarpeitaan huomioivaa konkreettista tukea. Neurokirjon nuorten osallisuuden edistämiseksi kirjoittajat ehdottavat palvelujärjestelmän selkeyttämistä sekä ammattilaisten kiinnostusta ja riittävää tutustumista nuoriin ja heidän erityistarpeisiinsa.

Palvelujärjestelmän rakenteet ja reunaehdot sosiaalityössä vaikuttavat oleellisesti siihen, miten osallisuus palveluissa toteutuu (tai jää toteutumatta) ja onko asiakkaalla ylipäänsä mahdollisuutta liittyä vaikuttamisprosesseihin hänelle räätälöidyssä palveluissa. Luvussa 5 Sami Ylistö, Crista Juutinen, Henna Pirskanen, Mia Tammelin ja Vesa Välimäki arvioivat osallisuutta nuorten aikuisten parissa työskentelevien sosiaalialan ammattilaisten näkökulmasta, keskittyen nuorten aikuisten palveluista vetäytymiseen. Palveluista vetäytymisellä tarkoitetaan tilanteita, joissa nuori ei hakeudu, kieltäytyy tai katoaa kokonaan palveluiden piiristä. Tulokset osoittavat, että osallisuus on dynaaminen prosessi, johon vaikuttavat moninaiset nuorten elämäntilanteisiin sekä palvelujärjestelmään ja niiden puitteissa tapahtuvaan asiakasvuorovaikutukseen liittyvät tekijät. Nämä tekijät yhdessä heikentävät nuorten mahdollisuuksia päästä tarvitsemansa avun piiriin. Yksi keskeisimmistä ammattilaisten esiin nostamista palveluiden epäkohdista on palveluiden puutteellinen resursointi, joka heikentää palveluiden saatavuutta. Kirjoittajien mukaan niukasti resursoiduissa palveluissa joudutaan rajoittamaan asiakasmääriä, mikä johtaa palveluiden ruuhkautumiseen, myöntökriteerien kiristämiseen ja asiakkaaseen koh-

distuvien velvoitteiden lisääntymiseen. Tämän seurauksena osa nuorista aikuisista näyttää vetäytyvän oma-aloitteisesti palveluiden piiristä.

Sosiaalialan ammattilaisten vaativana tehtävänä on yhteensovittaa asiakkaiden, myös toimintakyvyn vajeista kärsivien, tarpeita ja palvelujärjestelmän usein rajallisia mahdollisuuksia ja resursseja. Maija Mänttari-van der Kuip, Sami Ylistö ja Paula Vainikka (luku 6) kartoittavat tutkimuksessaan sosiaalialan ammattilaisten konkreettisia toimintamalleja ja -tapoja, joilla ammattilaiset pyrkivät edistämään nuorten aikuisten osallisuutta sosiaalipalveluissa. Tulosten perusteella ammattilaiset pyrkivät hyödyntämään moninaisia toimintamalleja ja -tapoja tukeakseen ja edistääkseen nuorten aikuisten osallisuutta asiakkuuden eri vaiheissa, vaikka toimintaympäristö, työn ehdot ja resurssit asettavat työntekijöille ja heidän toiminnalleen rajoitteita. Osallisuuden edistämisen keskiössä on kohtaava vuorovaikutus ja luottamuksellinen asiakassuhde, joiden avulla nuorten aikuisten palvelutarpeet, toiveet ja näkemykset tulevat paremmin esille.

Osallisuus digitaalisiin palveluihin voi parhaimmillaan tukea yksilön osallisuutta, vaikka se ei korvaisikaan kasvokkaista kohtaamista sosiaalityössä. Osallisuuden muotoutumista digitaalisessa sosiaalityössä käsitellään luvussa 7 (Mia Tammelin, Vesa Välimäki, Minna van Gerven ja Johanna Moilanen). Luvussa tarkastellaan sekä nuorten aikuisten että työntekijöiden kuvaamina, mitä digitalisaatio tarkoittaa nuorten aikuisten sosiaalityössä. Luvun keskiössä ovat digitaaliset laitteet ja sovellukset, joita hyödynnetään laajasti myös sosiaalityön piirissä. Tulosten perusteella tunnistetaan, että teknologia mahdollistaa työntekijöille työn tehostamisen niukkojen resurssien puitteissa ja työtapojen joustavuutta sekä asiakkaille matalan kynnyksen palveluihin ohjautumiseen. Kiinnostavaa on, että nuorelle aikuiselle teknologia, esimerkiksi etätapaamiset, voi tuottaa kokemuksen hallinnasta ja osallisuudesta omaan palvelutapahtumaan.

Palvelutilanteiden syvempi tarkastelu tarjoaa puolestaan tietoa siitä, mihin asiakkaan ja ammattilaisen kohtaamisessa tulisi erityisesti kiinnittää huomiota. Sanni Tiitinen ja Aija Logren (luku 8) analysoivat luvussaan osallisuuden rakentumista kuntouttavan työtoiminnan yksilöohjaustilanteissa vuorovaikutuksen näkökulmasta. Luvussa keskitytään asiakkaan haastamiseen ammattilaisten ohjauskäytänteenä. Tutkimus osoittaa, että osallisuuden rakentuminen mahdollistuu yksilöohjaustilanteissa silloin, kun asiakkaalle annetaan tilaa kertoa tarkemmin omista työelämänsä ja opintoihin liittyvistä toiveistaan ja tavoitteistaan sekä niiden taustalla olevista perusteista. Näissä ohjaustilanteissa haastaminen on olennainen vuorovaikutuskäytäntö, jonka avulla asiakkaan toiveita ja tavoitteita voidaan täsmentää ja konkretisoida. Tulosten perusteella haastamiseen ohjauskäytänteenä liittyy kuitenkin hienovaraisia riskejä osallisuuden edistämisen näkökulmasta. Kirjoittajien mukaan erityistä huomiota tulee kiinnittää ylipäättään haastamisen tarpeellisuuteen ja siihen, millä tavalla asiakkaan toiveita ja tavoitteita haastetaan ammattilaisen taholta, jotta asiakkaan osallisuutta ei rajoiteta tarpeettomasti.

Kehä 3: Osallisuus yhteiseen hyvään tai yhteiskuntaan

Osallisuus kolmannella kehällä kytkeytyy osallisuudesta yhteiseen hyvään tai yhteiskuntaan. Tässä teoksessa tarkastelumme kiinnittyy erityisesti osallisuutta edistävien sosiaalityön käytänteiden arviointiin ja kehittämiseen sekä eettisiin näkökulmiin. Keinoja osallisuuden vahvistamiseksi palveluissa ovat muun muassa asiakaslähtöisten käytäntöjen ja toimintamallien luominen sekä yhteiskehittäminen (ks. Salminen ym. 2021).

Mari Kivistö ja Liisa Hokkanen (luku 9) tarkastelevat tutkimuksessaan vammaissosiaalityön asiakasosallisuusryhmiä tietokäytäntöinä ja vuorovaikutteisina vaihtoehtoina. Ryhmätoiminta perustuu ajatukseen asiakkaiden ja ammattilaisten jaetusta tiedonmuodostuksesta, jolloin osallisuus ymmärretään laajempaan kuin asiakkaan mahdollisuutena vaikuttaa omakohtaiseen asiakasprosessiinsa. Tulosten perusteella osallisuusryhmätoiminta näyttäytyy myönteisenä mahdollisuutena rakentaa jaettuun asiantuntijuuteen perustuvaa tiedon vaihtoa ja toimintaa asiakkaiden ja ammattilaisten välillä, mille on tarvetta palveluiden perusteiden ja organisoinnin alati muuttuessa. Vaikka toiminnassa ilmenee myös perinteisiä sosiaalityön valtasuhteita ammattilaisten keskeisen roolin sekä tehtäväkeskeisyyden vuoksi, voidaan osallisuusryhmät kuitenkin nähdä uudenlaisena osallisuutta mahdollistavana tietokäytäntönä, jossa asiakkaille tarjoutuu aiempaa aktiivisempi rooli osana palvelujärjestelmää.

Millä muulla tavoin asiakkaiden aktiivisempaa roolia voidaan vahvistaa sosiaalityössä? Tähän vastaavat osaltaan Anna-Maria Isola, Marja Hekkala ja Matilda Leppänen (luku 10) jäsentämällä osallisuustyötä, vallan uudelleen jakamista, refleksiivisen muistelun keinoin lastensuojelun kokemuksumppanuudessa, yhteisöllisessä maahanmuuttajatyössä ja yhteisöllisessä päihdetyössä. Luvussa osallisuustyötä tarkastellaan ihmisten mahdollisuutena kiinnittyä erilaisiin vallan lähteisiin. Kirjoittajien havainnot osoittavat, että osallisuustyö edellyttää avoimia fyysisiä ja sosiaalisia tiloja, joissa syntyy tilaisuuksia sosiaalisille yhteenliittymille ja kokemusten jakamiselle. Niiden ansiosta ihmiset pääsevät kiinni omiin ja yhteisiin tiedonmuodostuksen prosesseihin. Erilaiset tilat myös muokkaavat osallisuustyössä niin asiakkaiden kuin ammattilaisten hierarkiaa ja positioita. Kirjoittajat haastavat ammattilaisia edistämään osallisuustyötä sosiaalityön kentällä. Tämä edellyttää niin johtajilta kuin työntekijöiltä rohkeutta jakaa valtaa eteenpäin.

Instituutioihin liittyvät ominaisuudet ja erityisyydet ovat kytköksissä siihen, millaisiksi asiakkaan vaikutusmahdollisuudet palveluiden kehittämiseksi sosiaalityössä lopulta muotoutuvat. Kirjoituksessaan Sisko Piippo, Miisa Törölä, Teija Karttunen, Elli Jutila, Ulla Salovaara ja Marjo Kuronen (luku 11) tarkastelevat, millaisia erilaisia ja eritasoisia rakenteellisia ja institutionaalisia reunaehtoja naisvankien tutkimukseen osallistumiselle on vankilaympäristössä. Luvussa osallisuutta jäsenetään vankilassa olevien naisten osallistumisena tiedon tuottamiseen palveluiden kehittämiseksi, jolloin osallistumiseen yhdistyy myös vaikuttamisen mahdollisuus. Kirjoittajien tarkastelu osoittaa, että naisvankien osallistumista määrittävät ja sille reunaehtoja asettavat eri toimijat, tutkijat, vankilan edustajat ja naiset itse, heidän

tilanteensa, odotuksensa ja keskinäiset suhteensa. Luku tuo pohdittavaksi vaikeita eettisiä kysymyksiä siitä, miten osallistumisen vapaaehtoisuus määritellään ja miten tutkimukseen osallistujien kokemustietoa tulkitaan ja käytetään palveluiden kehittämiseksi ympäristössä, johon liittyy erityisiä rajoitteita.

Osallisuutta käsitteenä on puolestaan syytä pohtia silloin, kun palveluita kehitetään ja niiden toteuttamiseen esitetään toimintamalleja ja suosituksia. Johanna Kiili, Johanna Moilanen, Aino-Mari Uisma ja Johanna Hedman (luku 12) analysoivat osallisuuskäsitteen käyttöä kansallisen asiantuntijaorganisaation, Terveystieteiden tutkimuskeskuksen (THL), julkaisemissa dokumenteissa, joissa tarkastellaan lapsiperheiden sosiaalipalveluja ja niiden rajapintoja. Tulosten perusteella osallisuus toimii joustavana käsitteenä palveluja kehitettäessä, mutta se saa myös monia erilaisia määritelmiä ja kuvautuu palveluiden kehittämiseen liittyvänä osallisuusretorisena puheenpartena. Käsitteen käytön väljyyden takia syntyy myös tilanteita, joissa sitä käytetään ristiriitaisesti, epäselvästi tai tehokeinona korostettaessa jonkin tavoitteen tai asian tärkeyttä. Dokumenteissa osallisuustulkinnat ovat pääosin kuitenkin asiantuntijoiden tuottamia, jolloin he myös tekevät tulkintoja toisten, yleensä asiakkaiden osallisuudesta. Tästä syystä osallisuuden tarkastelua palveluita kehitettäessä on kirjoittajien mukaan syytä pohtia laajempänä eettisenä kysymyksenä: Mihin ammattilaisten tulkinnat perustuvat ja millaista valtaa he käyttävät tulkittessaan keräämiään aineistoja, tehdessään päätelmiä sekä raportoidessaan tulkintojaan osallisuudesta.

Käsitteellistä moninaisuutta voidaan jossain määrin pitää osallisuutta koskevien käytäntöjen, tavoitteiden ja tutkimuksenkin sudenkuoppana: Osallisuus on sosiaalityön ytimessä, mutta mitä sillä täsmällisesti tarkoitetaan, jää liian usein määrittelemättä. Teoksemme avulla tuotamme tutkimusperustaista tietoa osallisuudesta ammattilaisten ja asiantuntijoiden käyttöön. Kirjaa voi lukea kokonaisuutena tai pohtia ja jäsentää osallisuutta ja sen edistämistä yksittäisten lukujen kautta. Kirjan lopussa olevassa yhteenvedossa erittelemme ja kokoamme yhteen myös osallisuuteen liittyviä eri lähestymistapoja kirjan eri luvuista. Kaikkiaan havaintomme tutkimuskentältä, niin hankkeessa kuin tämän teoksen eri luvuissa, osoittavat, että osallisuuden jäsentäminen edellyttää hienosyistä lähestymistapaa ja tilannekohtaisuutta. Teoksemme avulla osallisuuden ja siihen liittyvien käsitteiden määrittely ja syvälinen ymmärtäminen antaa työkaluja sosiaalityön arjen käytänteisiin ja niiden arviointiin ja kehittämiseen.

Lähteet

- Beresford, P. (2013). From 'other' to involved: user involvement in research: an emerging paradigm. *Nordic Social Work Research* 3(2), 139–148. <https://doi.org/10.1080/2156857X.2013.835138>
- Boehm, A., Daraswshy, N. & Boehm-Tabib, E. (2018). Social Workers and Politics: Direct Political Involvement and Encouragement of Client Involvement in Politics. *Journal of Sociology & Social Welfare* 45(2), 2–24.
- Cedeño, D. (2023). Social Exclusion and Inclusion: A Social Work Perspective. *Families in Society* 104(3), 3323–3343. <https://doi.org/10.1177/10443894221147576>
- Cossar, J. & Neil, E. (2015). Service User Involvement in Social Work Research: Learning from an Adoption Research Project. *The British Journal of Social Work* 45 (1), 225–240. <https://doi.org/10.1093/bjsw/bct108>
- Cowden, S. & Singh, G. (2007). The 'User': Friend, foe or fetish?: A critical exploration of user involvement in health and social care. *Critical Social Policy* 27(1), 5–23. <https://doi.org/10.1177/0261018307072205>
- Ellis, K. & Sen, R. (2024). Meeting the challenges of participation? Care experienced people's involvement in social work practice and policy development. *European Journal of Social Work* 28(4), 769–781. <https://doi.org/10.1080/13691457.2024.2418874>
- European Institute for Gender Equality. (2025). Thesaurus, tokenism. <https://eige.europa.eu/publications-resources/thesaurus/terms/1261>
- Fergusson, R. (2004). Discourses of Exclusion. Reconceptualization Participation Amongst Young People. *Journal of Social Policy* 33(2), 289–320. <https://doi.org/10.1017/S0047279403007451>
- Ferreira, J. (2022). Social inclusion, social network and community social work. Teoksessa Antonio López Peláez, Sang-Mok Suh & Sergey Zelenev (toim.) *Digital Transformation and Social Well-Being Promoting an Inclusive Society*. London: Routledge, 83–94.
- Flöjt, A. (2000). Tunnetko olevasi osallinen eli mitä osallisuus on? Teoksessa Reijo Viitanen (toim.) *Nuorisokasvatus ammattina – interventioita osattoman nuoren arkeen*. Nuorisotutkimusverkosto.
- Fox, J. (2020). Perspectives of experts-by-experience: an exploration of lived experience involvement in social work education. *Social Work Education* 41(4), 587–604. <https://doi.org/10.1080/02615479.2020.1861244>
- Henze-Pedersen, S. & Bengtsson, T. T. (2024). Developing a model for child participation in child welfare services. *Child & Family Social Work* 29(4), 1086–1095. <https://doi.org/10.1111/cfs.13150>
- Hossain, M.A. (2012). Community participation in disaster management: role of social work to enhance participation. *Antrocom Online Journal of Anthropology* 9(1), 159–171.
- Huotari, K.-E., Oranen, M. & Pösö, T. (2013). Lapset lastensuojelun osallisina. Teoksessa Marjatta Bardy (toim.) *Lastensuojelun ytimissä*. Helsinki: Terveystien ja hyvinvoinnin laitos, 149–164. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-245-853-7>

- IFSW (2018). Global Social Work Statement of Ethical Principles. Viitattu 22.8.2025
<https://www.ifsw.org/global-social-work-statement-of-ethical-principles/>
- Isola, A.-M., Kaartinen, H., Leemann, L., Lääperi, R., Schneider, T., Valtari, S. & Keto-Tokoi, A. (2017). *Mitä osallisuus on? Osallisuuden viitekehystä rakentamassa*. Työpaperi 33/2017. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-302-917-0>
- JYU.Well (2023). JYU.Well -yhteisön käsitetyöpaja: Osallisuus. Viitattu 22.8.2025.
<https://www.jyu.fi/fi/blogikirjoitus/jyuwell-yhteison-kasitetyopaja-osallisuus>
- Kiili, J. (2006). *Lasten osallistumisen voimavarat. Tutkimus Ipanoiden osallistumisesta*. Jyväskylän yliopisto.
- Laitinen, M. & Niskala, A. (2013). Sosiaalityön suhde asiakkuuteen. Teoksessa Merja Laitinen & Asta Niskala (toim.) *Asiakkaat toimijoina sosiaalityössä*. Tampere: Vastapaino, 9–17.
- Laki hyvinvointialueesta 611/2021. <https://www.finlex.fi/fi/lainsaadanto/2021/611>
- Lastensuojelulaki 417/2007. <https://www.finlex.fi/fi/lainsaadanto/2007/417>
- Lundy, L. (2018). In defence of tokenism? Implementing children’s right to participate in collective decision-making. *Childhood* 25(3), 340–354. <https://doi.org/10.1177/0907568218777292>
- Molyneux, J. & Irvine, J. (2004). Service user and carer involvement in social work training: a long and winding road? *Social Work Education* 23(3), 293–308. <https://doi.org/10.1080/0261547042000224047>
- Newman, A., Carey, B. & Kinney, M. (2022). ‘My Contributions Made a Significant Difference’: Young Carers’ Reflections on Their Participation in Social Work Admissions. *The British Journal of Social Work* 52(5), 2931–2948. <https://doi.org/10.1093/bjsw/bcab187>
- Nivala, E. (2008). Syrjäytymisestä osallisuuteen. *Sosiaalipedagoginen aikakauskirja* 2008 (9), 5–12.
- Närhi, K., Kokkonen, T. & Matthies, A.-L. (2013). Nuorten aikuisten miesten osallisuuden ja toimijuuden reunaehdot sosiaali- ja työvoimapaalveluissa. Teoksessa Merja Laitinen & Asta Niskala (toim.) *Asiakkaat toimijoina sosiaalityössä*. Tampere: Vastapaino, 113–145.
- Pease, B. (2002). Rethinking Empowerment: A Postmodern Reappraisal for Emancipatory Practice, *The British Journal of Social Work* 32(2), 135–147. <https://doi.org/10.1093/bjsw/32.2.135>
- Pölkki, P., Vornanen, R., Pursiainen, M. & Riikonen, M. (2012). Children’s Participation in Child-protection Processes as Experienced by Foster Children and Social Workers. *Child Care in Practice* 18(2), 107–125. <https://doi.org/10.1080/13575279.2011.646954>
- Roy, J., Staines, J. & Stone, B. (2024). ‘Is it a positive or a negative?’ Children’s participation in discharge of care order proceedings. *European Journal of Social Work* 28(4), 1–14. <https://doi.org/10.1080/13691457.2024.2408666>
- Salminen, J., Lehtonen, P., Rikala, S., Kuusisto, A.-K., Luoma-Halkola, H., Puumala, E., Sointu, L., Wallin, A. & Häikiö, L. (2021). Osallisuuden kehät: Näkökulmia hyvinvoinnin muotoutumiseen. *Focus localis* 49(3), 80–98. <https://journal.fi/focuslocalis/issue/view/7929/1264>

- Sanders, C. & Scanlon, E. (2021). The Digital Divide Is a Human Rights Issue: Advancing Social Inclusion Through Social Work Advocacy. *Journal of Human Rights in Social Work* 6, 130–143. <https://doi.org/10.1007/s41134-020-00147-9>
- Schön, U. K. (2015). User Involvement in Social Work and Education – A Matter of Participation? *Journal of Evidence-Informed Social Work* 13(1), 21–33. <https://doi.org/10.1080/15433714.2014.939382>
- Shier, H. (2001). Pathways to participation: openings, opportunities and obligations. *Children & Society* 15(2), 107–117. <https://doi.org/10.1002/chi.617>
- Sosiaalihuoltolain soveltamisopas 2024. Helsinki: Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-7155-4>
- Sosiaalihuoltolaki 1301/2014. <https://www.finlex.fi/fi/lainsaadanto/saaduskokoelma/2014/1301>
- Tanner, D., Littlechild, R., Duffy, J. & Hayes, D. (2017). ‘Making It Real’: Evaluating the Impact of Service User and Carer Involvement in Social Work Education. *The British Journal of Social Work* 47(2), 467–486. <https://doi.org/10.1093/bjsw/bcv121>
- Thomas, N. (2002). *Children, Family and the State. Decision-Making and Child Participation*. Bristol: The Policy Press.
- Toros, K. (2021). Children’s Participation in Decision Making From Child Welfare Workers’ Perspectives: A Systematic Review. *Research on Social Work Practice* 31(4), 367–374. <https://doi.org/10.1177/1049731520984844>
- Urek, M. (2017). Unheard voices: researching participation in social work. *European Journal of Social Work* 20(6), 823–833. <https://doi.org/10.1080/13691457.2016.1278525>